

Restorative Justice – konfliktmegling i fengsel

Egil Larsen, KRUS

Konflikter og megling

I Norge har det vært konfliktråd i mange kommuner i flere år. Tradisjonelt er det en straffesak som er overført til megling i konfliktråd av påtalemyndigheten. Loven setter ingen klare grenser for hvilke saker som kan overføres til et konfliktråd, men saken må egne seg for en slik behandling. Det innebærer for eksempel at det må finnes en skadelidte.

I konfliktrådet møtes skadelidte/fornærmede og lovbrøtteren og får hjelp av en megler til å løse konflikten som er oppstått. Begge parter må ha samtykket i at konflikten skal løses ved hjelp av megling.

Erfaringsmessig løses de fleste av konfliktene ved hjelp av megling når de er kommet til konfliktrådet.

En slik megling kan ha ulike gjennomføringsmåter. Den kan både inneholde individuelle forsamtaler med megler og samtalemøter/meglingsmøter mellom partene med megler tilstede. Megleren skal forholde seg nøytral eller upartisk i konflikten, men være en person som er med på å drive prosessen framover slik at en løsning nås. Det innebærer på en måte at det ikke er et mål i seg selv at noen har rett og kan pådømme den andre part noe.

Restorative Justice

Restorative Justice (RJ) har det samme idegrunnet som konfliktrådsbehandling, bl.a. ved at lovbruddet forstås som en konflikt. I det ligger det også at konflikten skal løses mellom partene, og at oppreisningen for skadelidte skal skje ved at lovbrøtteren bidrar aktivt i oppreisningen. Samtidig vektlegger man at konflikten også angår samfunnet (lokalsamfunnet). Det kan innebære at også representanter for nærmiljø kan være part i konflikt og konfliktløsning. I en slik prosess legges det vekt på alle parter skal gi sin tilslutning til løsningen, selv om ikke alle parter alltid er like fornøyd med resultatet. Det ideelle kan man sjelden oppnå. Det vesentlige er at resultatet av meglingen blir noe alle parter aksepterer.

Som det framgår av dette blir offeret mer tydelig i prosessen enn i en tradisjonell sak i rettspleien der samfunnet påfører gjerningsmannen straff og offeret kommer i bakgrunnen i løsningen. Offerets rolle har likevel etter hvert i enkelte europeiske land fått mer fokus, bl.a. ved erstatninger. I England er man opptatt av at offeret skal få en mer framtrekkende plass i utførelsen av straffen. Der har friomsorgen arbeid med offer som en del av sin portefølje.

I RJ er dette fokuset langt sterkere enn man kan få til i en vanlig straffesak. Møtet mellom gjerningsmann og offer er helt avgjørende, og avtalen mellom partene om hvordan man skal gå videre er avhengig av hva offeret mener. En slik tankegang kjenner man jo igjen fra tidligere samfunn som ikke hadde en overordnet statsmakt med en straffende myndighet der straffbare/uakseptable handlinger gikk ut over individ og fellesskap, og at løsningen på konflikten måtte være en tilnærmet gjenopprettelse av status.

Denne praksisen er nå innført i en rekke land i verden og det er en verdensomspennende organisasjon som hvert år arrangerer store konferanser der erfaringene fra slikt arbeid presenteres. Det foregår også mye forskning på området.

I en vanlig straffesak straffer samfunnet gjerningsmannen for en forbrytelse, men det er ingen automatikk i at offeret føler seg tryggere eller opplever rettferdighet etter at dommen er rettskraftig. I mange sammenhenger går offeret rundt i svært lang tid og opplever utrygghet, både i forhold til andre potensielle gjerningsmenn og for en eller annen gang å måtte møte den aktuelle gjerningsmannen. Med andre ord kan derfor en ordinær straffesak føre til ytterligere eller videreføre utrygghet og aggresjon hos offeret og dets nærmeste.

Denne siden ved straffesaker fører likevel ikke til at alle straffesaker kan eller skal endres vesentlig. I mange saker ønsker ikke offeret å møte gjerningsmannen (eller omvendt), og for enkelte offer kan det også føre til for stor belastning.

RJ har i sitt utgangspunkt oppfatningen av at konflikter og uakseptable/straffbare handlinger også i vesentlig grad dreier seg om relasjoner. Det vil si at det er viktig at der det er mulig å ha fokus på det relasjonelle, bør man tilstrebe det så langt det er mulig. Der dette overses i vurderingene oppstår det lett ansvarsfraskrivelse for gjerningsmannen og ensidig anonymisering og avstandstaken fra samfunnets side. For offeret kan det bli en type flukt fra de vanskelige realitetene og en utvikling av framtidige problemer som får negative konsekvenser for livsløpet. Med andre ord blir ikke gjerningsmannen klar over uretten han har utført og opplevelsene til offeret, og offeret får ikke tilfredsstilt sine behov når det gjelder gjenopprettelse av verdighet og materielle behov.

Det ligger i sakens natur at denne formen for konfliktløsning skal ha en rehabiliterende effekt for gjerningsmannen ved at vedkommende får lære noe om andre mennesker og hva egne handlinger har å si for andres opplevelse av trygghet og selvfølelse. Med andre ord noe om hvordan de blir oppfattet som medmennesker og hvordan de kan opptre slik at de blir akseptert.

Når man vektlegger slike ideelle mål vil mange lovbrytere falle utenfor ordningen fordi de ikke ønsker å bli involvert i slike relasjonelle prosesser. Det vil kreve mye av gjerningsmannen både på det fysiske og psykiske plan, og det er konfronterende og vanskelig å måtte stå ansikt til ansikt med mennesker man har påført vesentlig skade og samtidig ta ansvaret for sine negative handlinger. I tillegg forventes det enkelte ganger at lovbyteren skal forplikte seg til å være med på å gjenopprette det tapte. Frivillighet eller egne valg er som man forstår vesentlig i slike prosesser der både offer, andre involverte som for eksempel familie eller naboer og gjerningsmann skal inn i en gjensidig forpliktende og ofte utfordrende prosess.

I dag har denne tankegangen spredt seg til mange flere områder av samfunnet enn bare straffesaker. Internasjonalt brukes metodikken både i nabolag, på kommunenivå, i skoler og lignende. I denne artikkelen skal vi holde oss til det strafferettslige og utfordringene som oppstår når man skal bruke det i fengsel. En god del forskning på området sier at tilbakefall til kriminalitet minker betraktelig, men mesteparten av denne forskningen referer til bruk av RJ utenfor fengsel.

Hvordan kan RJ brukes i fengsel?

Det dukker med en gang opp nye spørsmål når dette spørsmålet stilles. Noen er: Skal vi begynne å fokusere mer på offeret i løpet av soningen? Skal eventuelt offer og gjerningsmann møtes i fengslet? Hvem skal ”overvåke” møtet og hva blir kontaktbetjentens rolle i dette? Er det spesialister utenfra som skal drive denne formen for virksomhet? Hva slags kompetanse trenger en betjent for å kunne drive med dette? Hva blir sammenhengen med miljøarbeidet og den generelle rehabiliteringen? Hvordan skal man informere om og organisere slike møter? Mange flere spørsmål kan sikkert stilles. Vi skal prøve å behandle noe av problemområdet i denne artikkelen.

Man har noe erfaring fra slikt arbeid i Norge, bl.a. i Bergen fengsel og Arendal fengsel. Noen innsatte har jo også litt erfaring ved at de som yngre har vært i konfliktrådet. I fengselssammenheng har man hatt flere typer av konfliktløsning der denne metodikken har vært brukt. Det har dreid seg om megling og konfliktløsning, eller bare forsamtaler mellom innsatte og familiemedlemmer, innsatte og venner, innsatte imellom og innsatte og offer.

Et av de landene der RJ-tankegang og konfliktløsning i fengsel er lovfestet og omfattende, er Belgia. I løpet av seks år har fire hundre innsatte bedt om megling. Der sier loven at det skal gis tilbud om megling både før og etter dom. De fleste av meglingene skjer inne i fengsel, bare unntaksvis skjer det andre steder.

Vi vil kort presentere belgisk praksis og noen av deres erfaringer (Kristel Buntinx, Konfliktløsning i fengsel, konferanse i Kristiansand 1.11.06). Mange av de samme erfaringene er gjort i andre land, bl.a. i Norge.

Fra 2000 foregår det megling i nesten alle belgiske fengsel. Det gjelder også i forhold til svært alvorlige forbrytelser, men da først etter dom. I mindre alvorlige saker foregår det også megling/samtaler i varetektstiden, selv om saken seinere skal opp i retten. Både offer og gjerningsmann kan be om megling eller samtale. Dersom en av partene ikke ønsker det blir det heller ingen samtale fordi det hele bygger på frivillighet. Erfaringene fra Belgia tilsier at den parten som ikke ønsker samtale blir respektert av motparten. De har erfaring for at det er uhyre viktig at slike prosesser starter forsiktig, og at respekt og lytting er avgjørende elementer i prosessen. En slags etisk nøytralitet i forsamtalene er nødvendig som grunnlag for å etablere møter. Noen ganger tar en av partene selv kontakt med meglerne, andre ganger presenterer meglerne muligheten for partene. Som oftest er dette vanskeligst med offer i alvorlige straffesaker. Den samme erfaringen har man i Norge. I Belgia har man erfart at i nesten alle saker der offeret ønsker en megling, stiller gjerningsmannen opp. Det er imidlertid ikke alltid at alle meglinger slutføres. En slik megling eller samtale kan avbrytes når som helst dersom det blir for ubehagelig for en av partene.

I Belgia prøver man megling i alle typer av saker, også i alvorlige voldssaker. Men deres erfaring er at offeret ikke ønsker megling før rettesaken er ferdig og dom avsagt. En av grunnene til dette er frykten for at meglingen skal brukes av innsatte og deres forsvarere til å få redusert dommen eller på annen måte brukes under rettssaken. K. Buntinx sa at det nesten ikke finnes grenser for forbrytelser når man kan bruke megling, men at det ofte er svært vanskelig med overgrepssaker og saker der innsatte er psykisk ustabile. Likevel sa hun at det er svært sjelden at de har opplevd at en av partene i en megling har fått det verre etterpå. De vektla arbeidet før megling/samtale med de involverte. Spesielt må offeret orienteres godt om hva som kan oppstå av følelser i en direkte samtale med noen som har påført en mye vondt. Det er jo slett ikke sikkert at man møter noen angrende synder eller en person som uttrykker følelser selv om gjerningsmannen har sagt seg villig til å møte til megling.

Erfaringene deres tilsier at ofrene i voldsaker er opptatt av detaljer rundt forbrytelsen, spesielt gjelder dette etterlatte i volds- og drapssaker. I slike saker ønsker ofrene for eksempel å få vite stedet for forbrytelsen. I tillegg er offeret ofte opptatt av om innsatte har forandret seg etter dommen og de ønsker også å få vite noe om innsattes tanker for framtida, hvor han skal bo og lignende. Innsatte i slike saker har et behov for å forklare seg om forbrytelsen og framstille seg i et noe bedre lys.

90 % av alle ønskene om megling kommer fra innsatte. Dette skyldes som oftest at tilbudet om megling skjer automatisk i fengselet, mens man mange ganger må søke etter offeret og bruke mye tid i forarbeidet før de bestemmer seg.

Det meglerne kan oppleve som en utfordring er innsattes motiv for å ønske megling. Som regel dreier det seg om et behov for å få forklart seg, men noen ganger kan de få en opplevelse at det er et skjult ønske om å oppnå noen fordeler, f.eks. lettere soning,

dersom de går inn i en megling. Dersom det er tilfelle mener meglerne at det er uheldig for prosessen.

Direkte eller indirekte megling

Både direkte, face-to-face, og indirekte megling praktiseres. Begge måtene brukes i flere land, bl.a. i Norge. I Belgia ønsker man å få til direkte møter mellom gjerningsmann og offer. De er viktige fordi partene får se og føle på hvem den andre er, hva som har skjedd og ikke minst hva gjerningsmann har gjort med ofrene.

Om et møte eller en megling blir direkte eller indirekte avhenger av hva partene ønsker eller orker. Direkte møter kan være svært belastende, spesielt for offer, mens man derimot lettere kan ha indirekte møter enten via mellommann eller via telefon. Direkte møter må forberedes nøye. Noen ganger kan det være en lang prosess, det kan ta måneder. Det kreves lang tid før et offer ”orker å treffe” gjerningsmannen etter forbrytelsen. Dette avhenger også av forbrytelsens alvorlighetsgrad.

I Belgia har de erfaring for at det er partene selv som er best skikket til å avgjøre om en megling er nødvendig eller ikke. Buntinx påpekte at ofrene ofte er gode til å vurdere om en megling er noe for dem, men det er nødvendig at det har foregått noen samtaler i forkant før man bestemmer seg. Hun sa at det var mer smerte enn sinne i slike møter, og at det ofte var nødvendig å ha samtaler med partene separat etter slike møter fordi det hadde framkalt mye følelser.

I slike samtaler, uansett om de er direkte eller indirekte, er det vanlig at man ikke oppnår enighet om alle sider ved saken. Som regel er det informasjonen, og at partene respekter forskjelligheten som blir viktigst.

Ved vanskelige saker, som alvorlige voldsaker eller der innsatte er psykisk ustabil eller ”psykopat” har de erfaring for at møtet ikke fører til noe av det beskrevne, men at offer likevel kan oppleve møtet som nyttig. Dersom den innsatte over hodet ikke er imøtekommende eller kan forklare forbrytelsen uten bare å se den fra sin side, er det også avklarende for offeret å se eller høre gjerningsmannens forståelse som en bekreftelse på det ”uvelige” eller uforståelige ved forbrytelsen.

Hvem skal/kan være meglere?

I utgangspunktet er oppfatningen at alle kan bli meglere. Det kreves treing og opplæring, men det er ikke knyttet til omfattende studier. Man må være en person som kan lytte og som har en viss livserfaring slik at man på en nøytral måte kan sette seg inn i andres ståsted/rolle. Erfarne meglere er fullt klar over at alle lar seg påvirke av forbrytelsens art og menneskers væremåte, men man må være i stand til å lytte uten å korrigere de(n) andre.

Dette betyr at fengselsbetjenter godt kan være meglere, men kan de være det i et fengsel, altså på jobb?

Erfaringen fra Belgia tilsier at det vanskelig og kanskje ikke ønskelig. Den viktigste grunnen er nøytraliteten. Mange vil sikkert hevde at en betjent på lik linje med andre kan opptre nøytralt. Det stemmer sikkert også, men problemet er at offeret kan komme til å oppfatte betjenten som part i saken, spesielt når meklingen skal foregå i fengsel og betjenten går i uniform. Andre vil hevde at det kanskje er en trygghet å ha en betjent som megler fordi han/hun kjenner den innsatte godt. Men de som hevder dette, kjenner kanskje fengsel og systemet, mens andre som ikke har denne kunnskapen kan oppleve fengsel og uniformer som skremmende. Til og med meglere som kommer fra konfliktråd uttrykker engstelse for å gå inn i fengsel og møte innsatte dersom de ikke har vært i fengsel før (Konfliktløsning i fengsel, konferanse i Kristiansand 1.11.06). Da er det nærliggende å tro at også offer vil ha samme engstelse. Det var erfaringene fra Belgia.

Dersom betjenter får en annen rolle enn avdelingsbetjent er det selvsagt mulig å benytte fengselsansatte som meglere. Men da må de ha en rolle som gjør at de ikke jobber i avdeling med den innsatte det gjelder. Da vil de kunne oppnå nødvendig upartiskhet, og samtidig kjenne innsatte og fengsel på en slik måte at trygghet og opplevd nøytralitet er tilfredsstillende for begge parter. Det vil gjelde både i direkte og indirekte megling. En slik tilsvarende praksis gjelder jo for fengselsbetjenter som er programinstruktører. Også i den sammenheng var det skepsis til om betjenter kunne ha en slik nøytral fagrolle. Ved innføring av programmer ble det hevdet at det var nødvendig å bruke utenforstående fagpersoner. Betjenten har i hvert fall nok kompetanse til å gå inn i en opplæring som megler. Kanskje kunne det bli en oppgave for betjenter som ansettes i regionen og som kan utøve meglerpraksis for hele regionen?

En annen side ved denne problematikken er hvilken rolle betjenten/kontaktbetjenten skal spille i en slik prosess når han/hun ikke skal være direkte involvert som meglere. For kontaktbetjenten kan det være en ny mulighet eller innfallsvinkel til å snakke med den innsatte om kriminaliteten han sitter for og hva slags betydning den har for livet framover. Likeledes vil ofte innsatte ha behov for oppfølging av samtalen mellom offer og gjerningsmann. Her kan kontaktbetjenten absolutt ha en viktig rolle. En megling kan utløse nye tanker og følelser hos innsatte som kan gi nye åpninger til endringsprosesser. Innsatte uttrykker ofte etter slike møter at de ikke var klar over andres reaksjoner på deres kriminelle atferd, og at de egentlig ikke ønsker å bli betraktet eller opplevd sånn av andre.

Det er viktig at de sekundære gevinstene som megling kan gi, blir utnyttet i avdelingen. Dersom man får innsatte som etter megling begynner å bli mer oppmerksomme på egne handlinger og konsekvensene for andre, kan dette utnyttes i miljøarbeidet i avdelingen. Det vil igjen gi avdelingsbetjentene muligheter til å påvirke både enkeltinnsatte og hele avdelingsmiljøet.

Hvem er i fokus i RJ?

Vi har allerede argumentert for nytten av RJ, og kanskje antydnet hvem som er i fokus. I mange land har dette vokst fram innen justissektoren fordi offeret har kommet mer i sentrum. I Belgia har interesseorganisasjoner for offer presset myndighetene til å ta mer hensyn til offeret, bl.a. gjennom meglingsordning. Det samme skjer i flere land. Etter hvert har også et videre perspektiv blitt en del av dette. Man har i tillegg sett på det som en mulighet for gjerningsmann til å gjøre opp for seg, og for det omkringliggende samfunn en mulighet til å slippe uakseptable handlinger og ubehageligheter. Dermed er ikke bare fokus på en part, selv om offeret har mer fokus enn de andre partene.

I fengsel er det vanskelig for de fengselsansatte å ha hovedfokus på offeret. Deres anliggende er arbeid med straffedømte og mennesker i varetekt. Det betyr ikke at offeret ikke er viktig, men arbeidet med sikkerhet og rehabilitering er fengslenes fokus.

Konfliktrådene uttrykker i mange sammenhenger at samfunnet har gitt de innsatte for mye fokus på bekostning av ofrene. For kriminalomsorgen og spesielt fengslene er det foreløpig de innsatte som er i fokus. Det vi kan utnytte ved meglingsordningen er ringvirkningene av meglingsordningen. Så lenge overordnede målsettinger er som Straffegjennomføringsloven og Stortingsmelding 27 Om kriminalomsorgen (1997/98) omtaler, har fengslene den innsatte i fokus. Vi skal også ha fokus på tredje part, samfunnets sikkerhet og dermed indirekte på offeret.

Mange diskusjoner vil bli ført om denne nye utfordringen, og løsningene og bruken av RJ i norske fengsler vil bli formet både av erfaringene fra Arendal og utlandet. Som metode i forhold til interne forhold og konflikter mellom innsatte er det et utmerket verktøy som burde anvendes. Likeledes har RJ mange positive elementer i saker som angår konflikter og arbeidsmiljø.

Litteratur

- Crawford, A. og Newburn, T. (2003): Youth offending and restorative justice. Uffculme. Willian.
- Fredriksen, H. (1994): Kriminalitetsbekjempelse - bare en politioppgave? Oslo. Det kriminalitetsforebyggende råd.
- Hydle, I. (2003/2004): Konfliktråd i fengsel. Rapport fra prosjekt. Høgskolen i Agder.
- Johnstone G. (2006): Restorative Justice, Ideas, Values, Debates. Uffculme. Willian.
- Kaptein, H. og Malsch, M. (2004): Crime, victims and justice. Aldershot: Ashgate.
- Løvrød, H.M. (2005): Politimegling – a new way of policing? Levanger. Prosjektoppgave Høgskolen i Nord-Trøndelag.